

Harb-i Umumî; namı diğer Umumî Yıkım

Abdulnasır Yiner

Yrd. Doç. Dr. , Siirt Üniversitesi

Özet

Eski adıyla Harb-i Umumî veya umumi yıkım. Öyle bir savaş ki, kazanı olmayan, katılan tüm güçlerin büyük kayıplar verdiği, insanlık tarihine kara leke olarak geçecek büyük faciaların ve felaketlerin yaşandığı, asırlardan beri devam eden ve yavaş yavaş oluşan insanlık medeniyetini yerle bir eden savaş. İster dâhilde ister hariçte olsun tüm devletlerin ve milletlerin büyük zararlar gördüğü, ızdıraplar çektiği, her türlü kılığa sebep olan ve insanlık tarihinde o zamana kadar karşılaşılan dramların en büyüğü. Bu çalışmada insanlık tarihinin en büyük dramlarından olan 1. Dünya Savaşı'nda verilen kayıplar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Harb-i Umumî, İhtilâf Devletleri, İttifak Devletleri, Osmanlı Devleti

Giriş

Osmanlı Devleti özellikle 1800'lerin başından itibaren sürekli uğraşmak zorunda kaldığı savaşlar ve içerde yaşanan buhranlar nedeniyle zor durumdadır. Bu duruma paralel olarak sürekli yaşanan toprak kayıpları söz konusudur. Bu kayıplar Harb-i Umumî öncesinde en son Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile devam edecek, maddi manevî birçok kaybı beraberinde getirecektir. Kayıpların yönetim üzerinde oluşturduğu baskılar ve bu

*Dünyamızı
Büyük Yıkım'a
sürükleyecek olan
zamanın büyük
devletleri, devlet-
lerin oluşturduğu
blokları yönlendiren
İngiltere
ve Almanya en
büyük pay sahibi
olacaklardır.
Savaş başlamadan
ve başladıktan
sonraki ilk yıllar-
da yapılan hiçbir
hesap tutmayacak
ve Dünyamız-
da yaşanacak
olan felaketlerin
büyüklüğünü
belki de hiçbir
aktör tahmin bile
edemeyecektir.*

baskılardan kurtulmanın, selamete çıkmanın çaresi ve çözümü olarak görülen, çıkış umudu olarak büyük umutlar bağlanan Tanzimat ve sonrasında ıslahatlardan bir türlü istenilen sonucun alınamaması... en son denemeler olan I. ve II. Meşrutiyet, nihayetinde ilk defa 600 yıllık Osmanlı tarihinde gerçekleşen siyasi parti iktidarı... İttihat ve Terakki yönetimi ile söz konusu kayıpların son bulmasının ötesinde daha da hız kazanması Osmanlı Devletini tedrici olarak bu büyük savaşa sürükleyecektir.

Savaş öncesi ve sonrasında ordularda meydana gelen gelişmeler ve büyük kayıplar

Dünyamızı Büyük Yıkım'a sürükleyecek olan zamanın büyük devletleri, devletlerin oluşturduğu blokları yönlendiren İngiltere ve Almanya en büyük pay sahibi olacaklardır. Savaş başlamadan ve başladıktan sonraki ilk yıllarda yapılan hiçbir hesap tutmayacak ve Dünyamızda yaşanacak olan felaketlerin büyüklüğünü belki de hiçbir aktör tahmin bile edemeyecektir. Çünkü savaşa katılan tüm tarafların silâh altında bulunan ordularının toplamına yakını kadar savaş sonucunda kayıp vereceklerdir. Dolayısıyla kayıplar arttıkça askere olan ihtiyaç ziyadeleşecek ve sürekli olarak insanlar silâh altına alınacaklardır. Buna paralel olarak bir bakıma genel kural haline gelmiş bulunan silah altına alma yaşı olan 20 yaş çok çok aşağılara inecek ve 15 yaşın altında insanlar bile silah altına alınacaklardır. Aşağıdaki tablo savaşa katılan devletlerin ordu miktarını ve kayıplarını göstermektedir.

Ülkeler	Toplam Asker Sayısı	Ölü	Yaralı	Esir ve Kayıp	Toplam Zayıf	Zayıf Yüzdesi
İTİLAFLI DEVLETLERİ						
Rusya	12,000,000	1,700,000	4,950,000	2,500,000	9,150,000	76.3
Fransa	8,410,000	1,357,800	4,266,000	537,000	6,160,800	76.3
İngiltere	8,904,467	908,371	2,090,212	191,652	3,190,235	35.8
İtalya	5,615,000	650,000	947,000	600,000	2,197,000	39.1
Amerika	4,355,000	126,000	234,300	4,500	364,800	8.2
Japonya	800,000	300	907	3	1,210	0.2

Romanya	750,000	335,706	120,000	80,000	535,706	71.4
Sırbistan	707,343	45,000	133,148	152,958	331,106	46.8
Belçika	267,000	13,716	44,686	34,659	93,061	34.9
Yunanistan	230,000	5,000	21,000	1,000	17,000	11.7
Portekiz	100,000	7,222	13,751	12,318	33,291	33.3
Karadağ	50,000	3,000	10,000	7,000	20,000	40.0
Toplam	42,188,810	5,152,115	12,831,004	4,121,090	22,104,209	52.3
İTTİFAK DEVLETLERİ						
Almanya	11,000,000	1,773,7000	4,216,058	1,152,800	7,142,558	64.9
Avusturya- Macaristan	7,800,000	1,200,000	3,620,000	2,200,000	7,020,000	90.0
Osmanlı Devleti	2,850,000	325,000	400,000	250,000	975,000	34.2
Bulgaristan	1,200,000	87,500	152,390	27,029	266,919	22.2
Toplam	22,850,000	3,386,200	8,388,448	3,629,829	15,404,477	67.4
Genel Toplam	65,038,810	8,538,315	21,219,452	7,750,919	37,508,686	57.6

Tabloyu incelediğimizde meydana gelmiş bulunan kayıpların dehşet verici oranı karşımıza çıkmaktadır. Meselâ savaşa katılmış bulunan Osmanlı Devleti'nin sadece asker kaybı bir milyon civarında olup dört yıl boyunca tedrici olarak silâh altına aldığı neferlerin üçte birini kaybetmiştir. Bulgaristan her beş askerinden birini, Karadağ yüzde kırkını, Portekiz, Belçika ve İngiltere üçte birini kaybetmiştir. Kendi sınırlarının çok çok ötesinde ve çok sonradan savaşa katılmış bulunan Amerika Birleşik Devletleri bile neredeyse her on askerinden birini kaybetmiştir. Bu durum

Savaş başladığında mevcut ordu miktarının yeterli olmaması, sürekli yaşanan kayıplar yöneticilerin yeni silah altına alma işine girişmelerini zorunlu hale getirmiştir. Osmanlı Devleti savaşın başladığı 1914 tarihinde 210 bin kişilik bir orduya sahip idi. İlan edilen seferberlikten sonra sürekli olarak yeni alımlara gidilmiş ve ordu sayısal olarak 14 kat büyümüş ve 2 milyon 850 bini bulmuştur.

Bediüzzaman Said Nursi'nin "Kurun-ı ulanın mecmuu vahşetini bu medeniyet bir defada kustu" sözlerin doğrular niteliktedir.

Oransal olarak en büyük kayıplar; Avusturya- Macaristan İmparatorluğu (yüzde doksan), Rusya ve Fransa (yüzde yetmiş altıdan fazla), Romanya (yüzde yetmiş bir), Almanya (yüzde altmış dört) ordularında yaşanmıştır. Tüm geneline bakıldığı zaman ordulara dâhil olan her iki insandan birisi hayatını kaybetmiş ve evine dönememiştir. Yine rakamsal olarak bakıldığında savaşa katılan devletlerin toplam ordu miktarının altmış beş milyonu aştığı görülür; dolayısıyla kayıpların miktarı otuz yedi milyon beş yüz bini aşmaktadır. Bu oran da savaşın azametini göstermesi açısından çok dikkat çekicidir.

Bir diğer önemli konu; bu rakamları değerlendirirken unutulmaması gereken en önemli husus kayıp miktarını günümüzdeki nüfusla olan oranını değil, o günkü nüfusa oranının göz önünde tutulmasıdır. Meselâ Osmanlı Devleti savaşa girdiğinde nüfusu 29 milyon civarında idi. Bulgaristan'ın nüfusu sadece 5 milyon üç yüz bin, Belçika 16 milyon, Karadağ 435 bin, İtalya 38 milyon, Portekiz 15 milyon, Romanya 8 ve Yunanistan sadece 5 milyon nüfusa sahip idi. Bu rakamları da göz önünde bulundurduğumuzda Bulgaristan ve Yunanistan gibi devletlerin yedi katından fazla nüfus kaybının yaşandığı görülmektedir.

Savaş başladığında mevcut ordu miktarının yeterli olmaması, sürekli yaşanan kayıplar yöneticilerin yeni silah altına alma işine girişmelerini zorunlu hale getirmiştir. Osmanlı Devleti savaşın başladığı 1914 tarihinde 210 bin kişilik bir orduya sahip idi. İlan edilen seferberlikten sonra sürekli olarak yeni alımlara gidilmiş ve ordu sayısal olarak 14 kat büyümüş ve 2 milyon 850 bini bulmuştur. Sadece Çanakkale Cephesi'nde 500 bin asker düşmana karşı savaşmıştır. Osmanlı Ordusu sadece kendi topraklarında savaşmamış, müttefiklerine yardım etmek için Romanya ve Galiciya gibi muhtelif cephelerde savaşmıştır. Savaşın sonunda 1914 yılı başında mevcut ordumuzun neredeyse 5 katı kadar fazla insanımızı kaybetmişiz.

Savaş sonrası durum

Cepheye sürülen ve silâh altına alınan insanlar aynı zamanda ekonomik döngünün temelini oluşturan ve işgücünün en önemli kesimini meydana getiren yaş gurubuna mensup olan fertlerdi. Bunların dört yıl boyunca cepheye bulunmaları demek, üretimin en büyük çarkının işlemez hale gelmesi anlamına da gelmekteydi. Söz konusu insanlar hayatlarını kaybetmemiş olsalar bile bu büyük kitle üretimden uzak ve sadece tüketenler sınıfını oluşturup çok büyük maddi kayba da sebep olmakta idiler. Bu durum savaşa katılan tüm ülkelerin en büyük sorunu haline dönüşmüştür. Bilindiği gibi bir ülkenin ekonomik gücünün en önemli

varlıklarını sermaye ve işgücü oluşturmaktadır. Bu iki varlığın paralel olarak büyümesi veya küçülmesi ekonomik gücü direk etkilemektedir. Dolayısıyla en önemli işgücünü oluşturan ve en verimli yaş gurubunu teşkil eden geçlerin cephede olması çok büyük ekonomik sıkıntı ve üretim düşüşüne yol açmıştır.

Dört yıl boyunca üretim alanında faaliyet göstermesi gereken nüfusun silahaltında bulunması, bunların büyük ekseriyetinin hayatını kaybetmesi, dönenlerin dahi çok bitkin ve yorgun olması yıllar boyunca devam edecek olan ekonomik sıkıntılara yol açmıştır. Savaşta hayatını kaybedenlerin yüzde yetmişten fazlasının yaş ortalamasının 17-32 arası olması dehşetin azametini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Dünyada özellikle savaşa katılmış olan devletlerde kayıpların telafisi ya imkânsız bir hal almış veya on yıllarca söz konusu devletler eski güçlerine kavuşamamışlardır.

Savaşın sebep olduğu kayıplara ve telafisine gelince; Osmanlı Devleti yaklaşık bir milyon insanını kaybetmiştir. Kaybedilen topraklar üzerinde yaşayan insan nüfusu dahil, 29 milyonluk büyük bir Osmanlı Devleti yıkılmıştır. Savaşın bitiminden 9, Kurtuluş Savaşı'ndan 5 yıl sonra yapılan nüfus sayımında Türkiye Nüfusu 13.600 bin kişi olarak tespit edilmiştir. Osmanlı Devletinin müttefiki olan Almanya'nın kaybı 3.500 bin, Fransa'nın 1.400 bin, İngiltere'nin 700 bin civarında olmuştur. Savaşın hüküm sürdüğü coğrafyada demografik yapının eski seviyesine ulaşması için 20 yılın geçmesi dahi yeterli olmamıştır. Türkiye'nin Harb-i Umumi'ye ilave olarak Kurtuluş Savaşı'nı vermek zorunda kalmış olması demografik yapısını düzeltebilmesi için çok daha fazla zamana ihtiyaç duymuştur.

Yapılan savaş harcamaları

Silahlanma yarışı, savaş harcamaları tarih boyunca insanlığın belini bükmüş ve birçok ülkenin ekonomik refahının yükseltilmesinin önündeki en büyük engellerden birini oluşturmuştur. Geçmişte ve günümüzde dünyamızın değişik bölgelerinde yaşanmış ve yaşanmakta olan yoksulluğun belki de en önemli sebeplerinden birisi yine bu silahlanma yarışı ve hırsı oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce yapılmış bulunan harcamalar dikkate alınmaksızın, sadece savaş boyunca silaha harcanan miktar dehşet verici boyutlara ulaşmıştır. Bir kısım verilere göre daha savaşın başında yani ilk yılında ekonomik kayıpların değeri 46 milyar doları aşmıştır.¹

1. 1924 yılında Türkiye'nin toplam bütçe gelirlerinin 146 milyon lira olduğunu (<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iumamk/article/viewFile/1023012856/1023012084>) bu tarihte dolar kurunun da 1,93 tl olduğunu (<http://www.cnnturk.com/2005/ekonomi/genel/01/04/dolar.kuru.64.yil.onceye.dondu/63148.0/>) göz önünde bulundurduğumuzda söz konusu toplam gelirin yaklaşık 76 milyon dolara denk geldiğini görmekteyiz. 46 milyar dolarlık savaş harcamalarının Türkiye'nin yıllık gelirlerinden 600 kat fazla bir büyüklüğe ulaştığına şahit olunmaktadır.

En önemli işgücünü oluşturan ve en verimli yaş gurubunu teşkil eden geçlerin cephede olması çok büyük ekonomik sıkıntı ve üretim düşüşüne yol açmıştır.

Bediüzzaman büyük savaşları ve cinayetleri netice veren menfi siyasetin olumsuzluklarına ve suiistimallerine dikkat çekmiştir. Siyasetçilerin, "Selâmet-i millet için fertler feda edilir. Cemaatin selâmeti için eşhas kurban edilir. Vatan için herşey feda edilir" diyerek bütün insanlığı ateşe attıklarını ve dehşetli cinayetlere sebep olduklarını ifade etmiştir.

Üstelik bu rakama savaş harcamaları dâhil değildir. Savaş boyunca yapılan harcamaların akıl almaz boyutu bir başka insanlık dramını oluşturmaktadır. Meselâ; sadece İngiltere savaş boyunca 35 milyar dolardan fazla harcama yapmıştır. İkinci sırada Fransa'yı görmekteyiz. Harcanan para 24 milyar doların üzerindedir. ABD ve Rusya'nın da savaş harcamaları 22 milyar doları aşmıştır. Diğer rakamlara baktığımızda; İtalya 12 milyar 400 milyon dolar, Belçika 1 milyar 154 milyon dolar harcama yapmıştır. 8 Milyon nüfusa sahip olan Roman bile 1 milyar 600 milyon doların üzerinde savaş harcaması yapmıştır.

İtilaf devletlerin bu harcamalarına karşılık İttifak gurubunun savaş harcamaları da çok yüksektir. Gurubun başını çeken Almanya'nın savaş harcamaları İngiltere'den de fazla olup 37 milyar 700 milyonun üzerinde gerçekleşmiştir. Aynı gurupta yer alan Avusturya-Macaristan 20 milyar 600 milyon, Osmanlı Devleti 1 milyar 400 milyon doların üzerinde harcama yapmıştır. Bulgaristan'ın bile harcamaları 1 milyar dolara yaklaşmış olup 815 milyon doların üzerine çıkmıştır.

Savaş harcamalarının geneline baktığımızda İttifak devletlerinin 60, İtilaf devletlerinin 125 milyar doların üzerinde harcama yaptıklarını, toplam rakamın 185 milyar doları aştığını görmekteyiz.² Türkiye'nin 1924 yılı boyunca gerçekleşen tüm gelirlerinin sadece 76 milyar dolar olduğunu hatırladığımızda söz konusu harcamanın boyutu daha iyi anlaşılacaktır. Bütün bu harcamalar insanlığı ve medeniyetini yok etmede harcanmıştır. Bir başka husus; acaba tüm dünya durmaksızın çalışsa ve hiç harcama yapmasa bu devasa rakamı ne kadar zamanda kazanabilirdi? Bir başka soru; acaba insanoğlunun Birinci Dünya Savaşı'nda yok ettiği medeniyetini vücuda getirmek için kaç asır çabalamış ve söz konusu seviyeye getirebilmiştir?

Bediüzzaman büyük savaşları ve cinayetleri netice veren menfi siyasetin olumsuzluklarına ve suiistimallerine dikkat çekmiştir. Siyasetçilerin, "Selâmet-i millet için fertler feda edilir. Cemaatin selâmeti için eşhas kurban edilir. Vatan için herşey feda edilir" diyerek bütün insanlığı ateşe attıklarını ve dehşetli cinayetlere sebep olduklarını ifade etmiştir. Söz konusu bahaneyi kendileri için temel teşkil ettirdiklerini ve bu gerekçe ile iki büyük savaşa sebebiyet verdiklerini belirtmiştir. On canı yüzünden doksan masumun zarar gördüğünü, "umumun menfaati" perdesi altında şahsi garaz ve kinlerin hüküm sürdüğünü dile getirmiştir. Bu cinayetlerin sonucu olarak büyük kayıpların verildiğini, kasabaların harap olduğunu, insanlık medeniyetinin bin yıllık birikiminin yok edildiğini ifade etmiştir.³

Silahlar kadar yok edici salgın hastalıklar

Savaşlar boyunca tüm dikkatler düşmana ve silaha çevrildiğinden toplumların birçok ihtiyacı göz ardı edildiği gibi sağlığı da çoğu zaman ister istemez ihmal edilebilmiştir. Ya da başka bir deyişle savaş birinci plana çıktığından diğer tüm işler geriye düşmektedir. Sağlığın ihmal edilmesi veya gerekli ihtimamın gösterilmemesi çok büyük kayıplara yol açabilmekte ve bazen cephede ölen insanlardan çok daha fazlası salgın hastalıklardan ötürü hayatını kaybedebilmektedir. Salgın hastalıklarla boğuşmak zorunda kalan ülkelerden birisi de Osmanlı Devleti olmuştur. Balkan Savaşları ve sonrasında girilen Birinci Dünya Savaşı'nda çok sayıda asker ve vatandaş salgın hastalıklardan ötürü hayatını kaybetmiştir. Osmanlı Devleti bir taraftan düşmanla çatışırken diğer taraftan; açlık, salgın hastalıklardan tifo, kolera, dizanteri gibi afetlerden dolayı bazen çatışmalarda hayatını kaybedenlerden çok daha fazla ölenlerin olduğuna şahit olunmuştur.⁴

Osmanlı İdaresi savaşın başlaması ile birlikte yaşı 20-45 arası olan tüm sivil doktor, eczacı, diş hekimlerini ordunun emrine almış ve bu insanlar askere hizmet etmişlerdir. Daha sonra salgın hastalıkların baş göstermesi üzerine Sıhhiye Nezareti kurulmuştur. Bu kurum Dâhiliye Nezareti bünyesine alındığı için söz konusu bakanlığın adı değiştirilerek bundan sonra "Dahiliye ve Sıhhiye Nezareti" olarak ifade edilmiştir.⁵

Osmanlı Ordusu müttefikleriyle kıyaslandığında salgın hastalıklardan ötürü çok daha fazla kayıp verdiği ifade edilmiştir. Bu konuda araştırma yapan Eric Jan Zürcher'e göre dört yıl boyunca devam eden savaş döneminde Osmanlı kayıplarının yarısına salgın hastalıklar sebebiyet vermiştir. Yani Osmanlı Devleti'nin kaybı yüzde elli olmuş, buna karşılık Almanya'nın kaybı yüzde onda kalmıştır. Salgın hastalıklardan kaynaklanan kayıplar en fazla 3. Ordu'da meydana gelmiştir. Doğu Cephesinde bulunan bu ordunun sadece salgın hastalıklardan kaybı 116 bin olmuştur. Açlık, soğuk ve salgın hastalıklardan dolayı verilen kayıplar bu cephenin düşmesinde ve burada savaşın kaybedilmesinde birinci derecede etkili olmuştur.⁶ Genel toplama bakıldığında sadece hastane kayıtlarına göre Osmanlı Ordusu 388 bin kayıp vermiştir.⁷ Bu arada salgın hastalıkların aynı şekilde sivil vatandaşlar ve mülteci durumuna düşen insanlar üzerinde de çok büyük tahribatlar yaptığı, çok sayıda insanın hayatını kaybettiği de bilinmektedir.

Osmanlı İdaresi savaşın başlaması ile birlikte yaşı 20-45 arası olan tüm sivil doktor, eczacı, diş hekimlerini ordunun emrine almış ve bu insanlar askere hizmet etmişlerdir.

4. Kamer KASIM; Kitap Tahlili: *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918 ERMENİ ARAŞTIRMALARI*, Sayı 16-17, Kış 2004-İlkbahar 2005

5. Kamer Kasım, agm.

6. Gökhan DURAK *BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ'NİN KAFKAS SİYASETİ VE SARIKAMIŞ HAREKATI*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 9, Mart 2015, s. 506-520

7. Kamer Kasım, agm.

Ermeni kayıpları birçok platformda dile getirilmiş ancak Müslümanların yaşadığı dram pek söz konusu olmamıştır.

Doğu Cephesinde meydana gelen gelişmelere paralel olarak sivil kesimde çok büyük sıkıntılar yaşanmış ve çok sayıda insan yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır. Savaşın başlarında Ermeni isyanları baş gösterince çok sayıda Müslüman göç etmek zorunda kalmıştır. Rusların 1916 yılında gerçekleştirdikleri işgaller sonrasında ikinci bir göç dalgası daha yaşanmış ve çok sayıda insan yollara düşmüştür. Müslüman göçmenler arasında kolera salgını baş göstermiş ve çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Diğer taraftan Suriye ve Lübnan bölgelerinde açıktan ölenler de olmuştur. Justin McCarthy'in tespitlerine göre Doğu vilayetlerinden Van, Bitlis ve Erzurum'da toplam nüfusun yüzde 40'ı hayatını kaybetmiştir.⁸ Tüm bu kayıplar yaşanırken Ermeni kayıpları birçok platformda dile getirilmiş ancak Müslümanların yaşadığı dram pek söz konusu olmamıştır.

Savaşın çocuklar üzerindeki tahribatı ve bir hatıra

Her zaman olduğu gibi savaşlarda en çok zarar gören kesimlerden biri çocuklar olmuştur. Savaşın yol açtığı tahribat ve yıkımlar bu zayıf, nazik ruhlu bedenleri çok etkilemiş ve çocukluklarını yaşayamadan adeta zorla büyümek zorunda kalmışlardır. Savaş kayıplarından ötürü çok sayıda çocuk yetim ve öksüz kalmıştır. Savaş başladığında 5 başında olan 1909 doğumlu Hasan İzzettin Dinamo hatıralarını şöyle anlatmıştır:

“Bu arada Balkan Savaşı başladı. Kent, Rumeli göçmenleriyle doldu. Derken Birinci Dünya Savaşı patladı. Seferberlik! Babamla 15 yaşındaki ağabeyim askere alındılar. Evde anamla biz beş küçük kardeş aç kaldık. Kentten kaçmış Rumlardan kalan bahçeleri sahiplenen Türklere biri, babasız oluşumuza bakmadan, barındığımız kulübeden bizi sokağa attı. Anam dağda odun keserek satmağa çalıştıysa da, çeşitli engeller yüzünden bunu sürdüremedi. Beş yaşına basmıştım, Reji'ye girip işçilik yapmak istedimse de, yaşımın çok küçük olduğunu ileri sürüp, beni işe almadılar. Deniz kıyısında boşaltılmış Tatar evlerinden birine sığınmıştık. Açlık her yanı kasıp kavuruyordu. Beş kardeşlik, bir erkek kardeşimle bir kız kardeşim açlıktan öldüler. Anam iş için çırpınsa da hiçbir yerde iş yoktu... Geceleri bahçelerden lahana çalmaya giderdim. Çaldığım lahanaları suda haşlar yedik. Ekmek denen nesne çoktan yitkilere karışmıştı.”⁹

8. Kamer Kasım, agm.

9. Cabir DOĞAN, Hanım GÖKTAŞ; *Çocuk Gazetelerinin Gözünden Birinci Dünya Savaşı Çocukları*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Ağustos 2014, Sayı: 32, ss. 15-28

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nın hüküm sürdüğü dört yıl boyunca insanlık her türlü sıkıntıyı yaşamış, milyonlarca insan hayatını kaybederken yine milyonlarca insan yerinden yurdundan olmuştur. Savaş süresince silahlata alınmış bulunan insanlar en verimli dönemlerini harcamış, ülkenin ekonomisine yapacakları katkı yerine ömürlerini cephelerde çürütmüşlerdir. Savaşın sebep olduğu tahribatları ortadan kaldırmak, yıkıntıları ortadan kaldırmak, yaraları sarmak ve medeniyeti eski haline getirmek için çok uzun senelere ihtiyaç duyulmuştur. Ancak bunlar hiç de kolay olmamış ve dünya defalarca krizlerle boğuşmak zorunda kalmıştır. Bütün bu yıkımlardan ders alamayan insanlık ya da bir kısım insanlar hızını alamamış ve çok geçmeden dünyayı ikinci büyük bir savaşın içine atmışlardır.

Birinci Dünya Savaşı'nın hüküm sürdüğü dört yıl boyunca insanlık her türlü sıkıntıyı yaşamış, milyonlarca insan hayatını kaybederken yine milyonlarca insan yerinden yurdundan olmuştur.

Abstract

As it used to be called, The Great War or great destruction. A war with no winners, a war where all participants suffered great casualties, a war that lead to disasters of epic proportions, a war that razed the human civilization that accumulated over many centuries. The greatest tragedy of the history of humanity to date where all countries and nations suffered both within and outside their borders and experienced all manners of scarcity. This study examines the losses in one of the greatest tragedies of the history of humanity: World War I.

Keywords: The Great War

